

A206 HOLUM KIRKE

Rensing og retusjering av panelmaleri på galleribrystning

Anne Apalnes Ørnhøi

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo

Telefon: 23 35 50 00

www.niku.no

Tittel A206 Holum kirke Rensing og retusjering av panelmaleri på galleribrystning	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 81/2015	Publiseringsdato 12.06.2015
	Prosjektnummer 1020412	Oppdragstidspunkt 9.-14.mars og 22.- 26. mars 2015
	Forsidebilde Før og etter konservering. Foto: Birger Lindstad 2014/15	
Forfatter(e) Anne Apalnes Ørnhøi	Sider 10	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Konservering	

Prosjektleder Anne Apalnes Ørnhøi
Prosjektmedarbeider(e) Dagheid Berg, Nina Kjølsten Jernæs, Brit Heggenhougen, Edwin Verweij, Christina Spaarschuh og Ingrid Grytdal Matheson
Kvalitetssikrer Merete Winness

Oppdragsgiver(e) Mandal kirkelige fellelsråd

<p>Sammendrag</p> <p>16 malerier på galleribrystningen over orgelet et i Holum kirke var i svært dårlig stand. Maleriene er datert 1648 og er malt med olje på tre. Maleriene ble konsolidert i 2014. Rapporten inneholder en beskrivelse av rensing, fernisering, kitting og retusjering utført i mars 2015.</p>

Emneord Konservering, panelmaleri, rensing, retusjering, kirkekunst, kirkeinteriører

Avdelingsleder

Merete Winness

Forord

I oktober 2012 ble det utført en befaringsrapport av Riksantikvaren (RA) og Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU) i Holum kirke¹. Befaringen kartla tilstanden til inventaret i Holum kirke, og befaringsrapporten legges til grunn for videre arbeid med konservering av inventar og kunst i kirken. På bakgrunn av tilstandsvurderingen, ble det utført et forprosjekt for konservering av 16 panelmalerier på galleribrystningen i Holum kirke i september 2013². Maleriene er datert 1648, og kan være malt av Gottfried Hendtzschel. På bakgrunn av forprosjektet ble det besluttet å konsolidere maleriene i september 2014³. I mars 2015 ble maleriene renset for ferniss, refernissert og retusjert.

Alle foto er tatt av NIKU i 2014/15 dersom ikke annet er beskrevet.

¹ NIKU Oppdragsrapport 187/2012

² NIKU Oppdragsrapport 144/2013

³ NIKU Oppdragsrapport 187/2014

Innholdsfortegnelse

1	Historikk, beskrivelse og tilstand før konservering	7
2	Behandling.....	7
2.1	Fernissrens.....	7
2.2	Fernisering	9
2.3	Kitting	9
2.4	Retusjering.....	10
3	Videre anbefaling	11
4	Materialliste	11

1 Historikk, beskrivelse og tilstand før konservering

Det vises til NIKU Oppdragsrapport 187/2014⁴ for galleribrystningens historikk, tidligere behandling, beskrivelse og tilstandsvurdering.

2 Behandling

Forprosjektet i 2013⁵ viste at en konsolidering med Lascaux Medium for konsolidering gjennom japanpapir ga best resultat. Løs maling ble konsolidert i 2014.

Denne metoden krevde at maleriene ble renset for ferniss og eventuelt resterende limrester. Forprosjektet viste at rens av ferniss ga best resultat med aceton, og at maleriene da måtte refernisseres før de kunne kittes og retusjeres.

Selve konserveringsbehandlingen ble utført i to omganger, med en ukes mellomrom, slik at den nye fernissen fikk tørke før retusjeringen.

For materialer brukt i konserveringsbehandlingen, se **4 Materialliste**.

2.1 Fernissrens

Før den gamle fernissen ble fjernet ble alle maleriene renset for overflatesmuss med 2 % triammoniumcitrat og etterrenset med vann. Rensing av overflatesmuss fjerner noe av overflatespenningen på den nedbrutte fernissen. På denne måten er det lettere å fjerne den nedbrutte fernissen direkte med mindre bruk av løsemiddel.

Det viste seg imidlertid fort at det ikke kun var et lag av den nedbrutte, gamle fernissen. I ultrafiolett (UV)belysning var det synlig minst tre ulike lag ferniss. I tillegg er maleriene kun delvis fernissert med nyere ferniss (trolig fra restaureringen på 1950-tallet) i enkelte områder.

⁴ Ørnhøi, A. A, 2014. *Konsolidering av panelmaleri på galleribrystning*. NIKU Oppdragsrapport 187/2014.

⁵ NIKU Oppdragsrapport 144/2013.

Bilde viser Zophonias nimbus delvis renset for ferniss under UV belysning. Høyre side viser det fluorescerende øverste fernisslaget.

Bildet viser rester av gammel, uløselig ferniss som brune flekker på kinnet. Trolig første lag ferniss.

Maleriene er enkelte steder fernissert med pigmentert ferniss; hovedsakelig i sorte områder. Dette stammer trolig også fra restaureringen på 1950-tallet.

Det øverste fernisslaget ble fjernet med ren aceton. Det andre fernisslaget var sterkt fluorescerende og var tungt løselig i etanol aceton 1:1. Resterende ferniss er trolig en olje/harpiks ferniss og ikke mulig å fjerne.

Bilder viser Esaias delvis renset for ferniss.

Alle overflater fikk fjernet ferniss ned til et nivå der overflaten var mattet ned, ujevnheter og blanching⁶ fjernet.

Det var noe fugleskitt og hvitt malingssøl på maleriene. Noen av disse var under ett eller to lag ferniss. Det hvite malingssølet kan stamme fra da himlingen ble malt hvitt på 1870-tallet. Fugleskitt og hvitt malingssøl ble fjernet der det var mulig.

Enkelte gamle, matte retusjer ble fjernet i forbindelse med rens av ferniss.

Bildet viser sort retusj som en matt strek til venstre på Abdias.

2.2 Fernisering

Før fernisering ble det fjernet eventuelle rester av bomull fra malingsoverflaten med nylonstrømpe som gnis lett over overflaten.

Alle maleriene ble fernisert med 20 % dammar løst i white spirit, Shellsol A og etanol. Fernissen ble påført med fordriver. Alle maleriene fikk to lag ferniss.

2.3 Kitting

Utfall i maleriene ble kittet med Beva-kitt blandet med titanhvitt. Kittet ble kuttet og tilpasset utfallene og påført utfallet med varmeskje på om lag 65°C. Tynne, vertikale striper ble risset inn i overflaten på kittingen for å etterligne strukturen i malingsoverflaten.

⁶ Nedbrytning av fernisslaget som gir mellomrom og luftlommer i fernisslaget og mellom fernisslaget og malingslaget. Fører til gråhvite misfarginger.

Bildet viser Haggæus etter kitting.

2.4 Retusjering

Alle maleriene ble retusjert med 25 % dammar løst i white spirit, Shellsol A og etanol og løst pigment, påført med spisspensel. Kittede områder ble retusjert først, deretter ble avskallinger som var for små til å kittes retusjert.

Bildet viser Christian IV etter kitting (venstre) og etter retusjering (høyre)

3 Videre anbefaling

Galleribrystningen er i dag plassert høyt oppe under himlingen i skipet. Det er svært mørkt og vanskelig å se motivene fra kirkegulvet. Det anbefales derfor at det monteres belysning på bjelken foran galleribrystningen. Det anbefales at det brukes LED-belysning som ikke er skadelig for maleriene og at de plasseres slik at det blir minst mulig gjenskinn i den nye, blanke fernissen.

Det anbefales at galleribrystningen ikke blir vasket med fuktig klut eller lignede. Se Riksantikvarens faktaark om håndtering av kirkekunst⁷.

4 Materialliste

Tiltak	Metode	Materialer Handelsnavn	Materialer	Område
Rensing	Med bomullspinne	Triammoniumcitrat 2,5 %	Uorganisk salt	Profetrekken
Fjerning av ferniss	Med bomullspinne	Aceton Aceton 1:1 etanol	Dimetylketon Etylalkohol	Profetrekken
Kitting	Med varmeskje	Beva 371 Bologna-kritt	Etylen vinyl acetat kopolymerer, cyclohexanon, harpikser, alkoholer og parafin Kritt fra Bologna, naturlig sammensetning av kalsiumkarbonat og sulfat.	Profetrekken
Fernissering	Med fordriver	20 % dammar i White spirit Shellsol A og Etanol	Naturlig harpiks Exxsol D60. Iavaromatisk petroleums-nafta, $C_6H_{14}C_7H_{16}C_8H_{18}$ Petroleumsdestillat, blanding av alifatiske og aromatiske hydrokarboner Absolutt alkohol, teknisk tilsatt 2 % metylisobutylketon	Profetrekken
Retusjering	Med spisspensel	25 % dammar Løst pigment	Naturlig harpiks	Profetrekken

⁷ http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/175450/1/Infoark_421.pdf

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 81/2015

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00